

«ПРАВО НА ПІЛЬГИ» ЯК КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО?

Фулей Тетяна Іванівна

кандидат юридичних наук,

начальник відділу наукових досліджень проблем

судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти,

Національна школа суддів України

м. Київ, Україна

Проблематика “прав” (англ. *“rights”*), як вже доводилося зазначати [1], є “вічнозеленим” наукознавчим сюжетом (використовуючи влучний вислів П. Рабіновича [2]). До актуальних питань, які потребують відповідей, можна віднести, зокрема, що таке “права” загалом та що таке “людські права”, а також як “права” відрізняються від “цілей”, “обов’язків”, “інтересів”, “потреб” та “вимог” [3, с. 41-42].

Очевидно, що не усі “права” мають конституційний статус, а поняття “права людини” (англ. *human rights*) має свій власний зміст. Тому не кожна вимога, звернена до суду, охоплюється концепцією “конституційних прав і свобод” чи “прав людини”. Водночас адміністративні суди стикаються з викликом, що у випадках звернення до суду нібито “з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб’єктів владних повноважень” (ч. 1 ст. 2 КАС [4]), далеко не завжди йдеться про конституційні права і свободи, права людини чи загалом про права. Аналіз судової практики свідчить, що непоодинокими є випадки, коли “правами” позивачі називають інші за своєю природою явища – до прикладу, наміри чи бажання (не завжди законні) щось отримати, ухилення від виконання передбачених законом обов’язків та под. Варто враховувати, що позивачі називають свої бажання по-різному, як тими термінами, що використовуються у текстах рішень ЄСПЛ (до прикладу, “легітимні очікування” та аналогічні), так і вигадують нові [5, с. 178], при цьому посилаючись на норми Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції), щоб продемонструвати, що йдеться не просто про “право”, а “права людини” чи “існуючі права і свободи”, зміст та обсяг яких, до того ж, не може бути звужено при прийнятті нових або внесенні змін до чинних законів (ч. 3 ст. 22 Конституції України).

У цьому контексті важливо підкреслити, що наявність “спору” як такого чи “обґрунтованого права вимоги” (що охоплюється цивільним аспектом ст. 6 Конвенції) недостатньо як критерію наявності “легітимного очікування”, яке захищається ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [6, п. 52], і що у тих випадках, коли йдеться лише про спірні

правові вимоги, вони мають бути досліджені у межах національного судового процесу [7, с. 162-163]. Понад те, бажання отримати те, що прямо суперечить закону, від називання “легітимними очікуваннями” чи іншими трендовими концепціями або “правами” ними не стає, – варто згадати шедевр класика світової літератури Вільяма Шекспіра:

“Назви троянду
Як хочеш – буде пахнути так само.
Ромео теж – хоч як його назви,
Залишиться у всьому він найкращим,
Нехай хоч безіменним” [8, с. 67].

До прикладу, особи, які бажають отримати земельні ділянки природно-заповідного, водного, лісового фонду тощо, повинні розуміти, що в них немає ані “легітимних”, ані “виправданих”, ані будь-яких інших очікувань щодо правомірного набуття такого майна, оскільки це прямо суперечить закону та охоронюваному законом суспільному інтересу, і навіть у випадку отримання відповідних дозволів чи правовстановлюючих документів існування таких документів свідчить щонайменше про недобросовісність усіх залучених до погодження та прийняття таких рішень суб’єктів владних повноважень, і суд не повинен “легітимізувати” очікування недобросовісних осіб [5, с.179].

Нерідко правами називають певні *додаткові блага* (переваги, пільги, компенсації та под.) для окремих категорій осіб. Цьому сприяє і успадкована від радянського стилю нормопроєктування традиція, зокрема, усталеність звороту “право на пільги, гарантії та компенсації, передбачені цим Законом”, до чого ми вже привертали увагу в попередніх публікаціях [9]. Не заперечуючи щодо можливості законодавчого закріплення таких *благ* для певних категорій осіб, викликає заперечення їх вираження через слово “право”, оскільки “право на пільги”, з огляду на значення слова “пільга”, по суті означає “право не дотримуватися встановлених правил” або ж “право не виконувати обов’язки”. До того ж, навряд чи можна вважати, до прикладу, 50-відсоткову знижку при користуванні транспортом чи позачергове придбання квитків “основоположним правом людини” – насправді це *додаткові блага (пільги, переваги, компенсації і под.)*, а не “конституційні права і свободи” у значенні, використаному у ст. 22 Конституції України. Відтак, такі законотворчі помилки як позначення терміном “права” різноманітних пільг призводять не лише до завищених очікувань щодо соціального забезпечення за рахунок держави, але й до помилкового сприйняття змісту прав людини, спотворення ієрархії конституційних цінностей, правового нігілізму [9, с. 458].

Якщо особа звільнена від виконання обов’язку, то чи можна це назвати “правом”? До прикладу, ч. 2 ст. 67 Конституції України зазначає: “Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом”. З цього

конституційного припису, а також п. 179.1 ст. 179 Податкового кодексу України (далі – ПК України) [10], можна зробити висновок, що подавати декларацію – це обов’язок усіх громадян. Якщо він відтермінований (до прикладу, у зв’язку із введенням воєнного стану чи карантину), або вважається виконаним відповідно до п. 179.2 ст. 179 ПК України, – то чи можна цю презумпцію виконання обов’язку вважати “правом не подавати декларацію”?

Аналіз приписів ПК України дозволяє висувати, що у ньому “правами” названі:

- процесуальні права платників податків (“право брати участь у розгляді матеріалів перевірки особисто або через свого представника<...>” (п. 86.7.3) та под.);

- повноваження (“право на проведення позапланової перевірки платника податків за відповідний період” (п. 50.3) або обов’язки (“право нарахувати пеню платнику податків” (п. 129.9.1) контролюючого органу;

- можливість обрання системи оподаткування чи ставки оподаткування за наявності альтернатив (“право на застосування визначених цим пунктом правил оподаткування” (п. 142.4); “право на застосування спрощеної системи оподаткування” (п. 292.16) та под.);

- розрахункові дії (“право на включення до податкової знижки суми, розрахованої згідно з цією статтею” (п. 175.4), “право на повернення надміру сплаченої суми податку” (п. 172.6) та под.);

- звільнення/відстрочення виконання платниками обов’язків, зокрема, пільги (“право на зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу” (п. 169.1), “право на отримання податкової соціальної пільги”, “право на застосування податкової соціальної пільги” (п. 169.2.4); “право на податковий кредит” (п. 183.3); “право на податкову пільгу” (п. 197.6), “право на пільгу” (п. 281.5; п. 284.2) “право на отримання бюджетного відшкодування” (п. 184.9) та ін.);

- процедурні аспекти оформлення господарської діяльності та податкового обліку і звітності, у т.ч. оформлення документів для обчислення непрямих податків та под. (“право на складання податкових накладних” (п. 183.5), “право на складання акцизних накладних” (п. 231.4).

Окрім процесуальних прав платників податків, усе інше, на нашу думку, не є “правами” – ні за суттю, ні за формою – і мало б мати інше словесне вираження у тексті закону. Особливо наочно недоречність зворотів на кшталт “право на” можна продемонструвати на прикладах т.зв. “прав на складання документів”. Якщо акцизні накладні – це документи, без яких неможливо легально зберігати підакцизні товари та укладати щодо них правочини, а податкова накладна чи митна декларація визначена єдиним документом, на підставі якого можливе віднесення сум податку до податкового кредиту, то законодавцю варто так і зазначати (до прикладу, “нарахування податку здійснюється

відповідно до податкових накладних”, “віднесення сум податку до податкового кредиту здійснюється на підставі митної декларації” та под.), а не створювати “право на нарахування податку”, “право на віднесення сум податку до податкового кредиту” чи “право на складання податкових/акцизних накладних”, що не узгоджується з концепціями “конституційних прав і свобод” чи “прав людини”. Оскільки йдеться про здійснення господарської діяльності та виконання обов’язків зі сплати податків (у т.ч. відтермінування їх виконання за певних умов), тому законодавча термінологія мала би адекватно відображати ці явища, а не створювати “право на нарахування”.

Аналогічні формулювання – до прикладу, “податковий кредит зберігається” замість “право на податковий кредит зберігається”, “до податкового кредиту зараховуються суми” замість “право на віднесення сум податку до податкового кредиту”, “пільга надається/виникає/застосовується” замість “право на застосування пільг” чи “право на пільгу” і под. – мали б бути притаманні усьому ПК України. Варто зазначити, що у ПК України є і вдалі приклади, як-от “від сплати податку звільняються” (п. 282.1) і їх варто поширювати (тиражувати).

Наведені приклади дозволяють виснувати, що правнича термінологія потребує подальшого наукового осмислення. Іменування “правами”, у т.ч. шляхом закріплення у законодавстві, зовсім інших явищ зумовлює закріплення підміненого/спотвореного сприйняття у суспільній свідомості змісту “прав” та “прав людини” та може призвести до того, що “правами” будуть називати правопорушення (до прикладу, ухилення від сплати податків – як “право не сплачувати податки”), невиконання обов’язку – “право на увільнення/ухилення від виконання обов’язку” та под.

Література:

1. Фулей Т. Серйозний погляд на права 2.0. *Recht der Osteuropäischen Staaten*; ReOS. 2023. № 6. С. 19-30.
2. Рабінович П. Філософія права: деякі "вічнозелені" наукознавчі сюжети. *Право України*. 2011. № 8. С. 13-20.
3. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ, Дух і літера, 2016.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Москаль Р. Легітимні очікування в контексті вимог верховенства права. *Слово Національної школи суддів України*. № 3 (44) 2023. С. 172-185. DOI 10.37566/2707-6849-2023-3(44)-15
6. Kopecký v. Slovakia [GC]. App. no. 44912/98. 28.09.2004. ECtHR judgment. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66758>
7. Фулей Т. Легітимні очікування у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*, 2021. № 8. С. 147-167. DOI: 10.33498/losh-2021-08-147

8. Шекспір В. Ромео і Джульєтта. Трагедія. Пер. з англ. Ю.Андрухович. Київ, Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2016.

9. Фулей Т.І. Підміна понять як вид законотворчих помилок: необхідність наукового осмислення. *Альманах права*. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід: До 75-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корещького НАН України, 1949–2024. Випуск 15. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корещького НАН України, 2024. С. 455-465. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-455-465

10. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-32>

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Харитонов Євген Олегович

<https://orcid.org/0000-0001-5521-0839>

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

зав. кафедри цивільного права,

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Харитонova Олена Іванівна

<https://orcid.org/0000-0002-9681-9605>

докторка юридичних наук, професорка,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

зав. кафедрою інтелектуальної власності та патентної юстиції,

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

У пошуках відповіді на питання щодо ролі штучного інтелекту у захисті прав людини, зокрема, під час війни, на нашу думку, у контексті проблематики «штучний інтелект і війна» варто розрізняти, умовно поійменовані концепти – «оборонний штучний інтелект» та «наступальний штучний інтелект».

Перший з них спрямований, передусім, на «кібернетичне забезпечення» оборонних військових/ воєнних потреб країни, а також на відвернення (переважно – пасивне) кіберзагроз.